

تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی برای دستیابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در راستای سند چشم انداز ۱۴۰۴

دکتر سید محمود شمس دولت‌آبادی^۱

کوروش بابلی^۲

سیاوش رضایی^۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۳/۲۴

دریافت مقاله: ۹۶/۰۱/۲۸

چکیده

پژوهش حاضر در پی آن است که به بررسی وضعیت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه پرداخته تا از مجرای آن راهبردهایی را در جهت تبدیل جمهوری اسلامی ایران به قدرت برتر منطقه در افق سال ۱۴۰۴ تدوین نماید. این تحقیق از نظر نوع، کمی و با روش پیمایش صورت پذیرفته است. در قالب پیمایش کمی در مرحله اول با انجام مطالعات کتابخانه‌ای و اکتشافی، چارچوب نظری تدارک و متغیرهای مربوطه از آن استخراج شده و سپس با استفاده از ابزار پرسش‌نامه همراه با مصاحبه داده‌ها گردآوری و با روش‌های آماری تحلیل شده است. این تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی و جمعیت آماری آن مشتمل بر ۴۵ نفر از متخصصان با مدرک دکتری یا کارشناسی ارشد در رشته‌های ژئوپلیتیک و امور دفاعی تعریف شده است که با توجه به تعداد کم آن‌ها مورد سرشماری قرار گرفته‌اند.

نتایج حاصل حاکی از آن است که پنج عامل گستردگی سرزمین، عمق راهبردی، موقعیت ارتباطی، تسلط بر تنگه هرمز، استفاده از مزیت گروه‌های دینی تعیین‌کننده‌های راهبردهای ایران برای دستیابی به قدرت برتر در منطقه هستند. بر اساس این عوامل شش راهبرد مشخص، تدوین و اولویت بندی آن‌ها ارائه شده است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، قدرت برتر، جنوب غرب آسیا، چشم انداز، تدوین راهبرد

^۱ استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) mkorosh1971@gmail.com

^۳ دانش‌آموخته دکتری سیاست دفاعی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

موقعیت ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران، سطوح و نوع تعارض با سایر بازیگران در تنظیم راهبردهای دفاعی حائز اهمیت می‌باشد. قرار گرفتن در چهار راه ارتباطی آسیا، اروپا و آفریقا و برخورداری از منابع عظیم انرژی و تسلط بر شریان‌های اصلی آن، برخورداری از جمعیتی با کمیت نسبتاً بالا و جوان، پیوندهای نژادی و قومی و مذهبی با همسایگان، فرهنگ غنی و کهن دارای عمق تاریخی و مزیت‌های برتر ساز دیگر، ظرفیت قوی و وسیعی را در بعد دفاعی برای جمهوری اسلامی ایران به وجود آورده است. بنابراین جمهوری اسلامی ایران بایستی راهبردهایی را برای دست‌یابی و تحقق قدرت برتر دفاعی در منطقه و در افق ۱۴۰۴ پیش بگیرد تا در محیط پر مخاطره و فاقد اقتدار مرکزی بتواند بقاء خود را حفظ نموده و منافع ملی خویش را به بهترین شکل تامین نماید. لذا با توجه به موارد ذکر شده هدف اصلی این پژوهش تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی برای دست‌یابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در راستای سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ می‌باشد که سوال اصلی نیز متناظر با هدف عبارت است از: «چه راهبردهایی در جهت دستیابی به قدرت برتر منطقه بر پایه موقعیت ژئوپلیتیک ج.ا.ایران قابل تدوین است؟»

این که وضعیت ژئوپلیتیک ایران مورد شناخت قرار گیرد به خصوص از آن بعد که موجب دستیابی به آرمان قدرت نظامی برتر در منطقه شود. خود روشن‌ترین دلیل بر اهمیت انجام چنین تحقیقی است. پر واضح است که مسائل کلان هر کشور و در رأس آن‌ها موضوع امنیت از حیاتی‌ترین جنبه‌های زندگی دولت‌ها و حتی ملت‌هاست. نکته دیگر بسیار مهمی که اهمیت این پژوهش را تضمین می‌نماید آن است که سند رسمی ملی تحت عنوان چشم‌انداز ۱۴۰۴ تصریح نموده است که ایران در عرصه قدرت دفاعی بایستی در منطقه دارای جایگاه برتر باشد. شکی نیست که تحقق این آرمان نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و علمی است. پیش از برنامه‌ریزی نیز بدیهی است که راهبردها یا استراتژی‌ها باید مشخص شود تا بر اساس آن برنامه تدوین و دستیابی به هدف میسر گردد. از طرفی نیز اگر به مسائل، الزامات و امکانات مربوط به حوزه جغرافیای سیاسی توجه نشود، گویی بخش اعظمی از آن چه که برای برتری در منطقه لازم است، نادیده گرفته شده. چرا که منطقه خود یک مفهوم جغرافیایی و به خصوص در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ یک مفهوم در حوزه جغرافیای سیاسی است. در خصوص ضرورت انجام این پژوهش نیز نکاتی وجود دارد. از آن جمله آن که باتوجه به این‌که تاکنون برای «قدرت برتر دفاعی» تعریف مشخصی ارائه نشده است، انجام این تحقیق به تعریف مشخصی از قدرت برتر دفاعی و تعیین مؤلفه‌های آن و تولید ادبیات علمی پیرامون آن منجر خواهد شد. و در صورت بی‌توجهی به انجام چنین پژوهش‌هایی،

دست‌یابی به اهداف دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر اساس سند چشم‌انداز به شکل مناسب عملیاتی نخواهد شد و تحقق قدرت برتر دفاعی در منطقه با مشکل و چالش روبرو خواهد شد.

مبانی نظری تحقیق:

پیشینه:

این پژوهش در بخش‌های مختلف خود دارای جنبه‌های نوآورانه و منحصر به فرد است. از نظر مسأله مورد بررسی، صرفاً بر عوامل ژئوپلیتیک تمرکز نموده و با در نظر گرفتن وضعیت ۴ کشور مهم منطقه این عوامل احصاء شده است. از آن مهم‌تر این‌که این پژوهش مسأله مدنظر خود را در راستای سند چشم‌انداز ج.ا.ا. انتخاب نموده، که این موضوع با در نظر گرفتن نگاه سند چشم‌انداز بی‌بدیل است. از منظر روش‌شناسی، جامعه آماری مورد بررسی در خصوص این موضوع تا کنون مورد بررسی قرار نگرفته است. در نهایت این‌که در این پژوهش صرفاً بر شناخت عوامل اکتفا نشده است. بلکه پس از شناخت عوامل مربوطه با کمک روش‌های کمی علمی به تدوین راهبردهای لازم پرداخته شده است. که این مسأله به نوبه خود جالب توجه و کم‌نظیر است.

بر اساس بررسی‌های انجام شده تحقیق مستقل و جامعی که به لحاظ هدف، محتوا و روش مشابه تحقیق حاضر باشد یافت نشد. اما دو سری از تحقیقاتی که در همین راستا انجام شده و برای ما مفید واقع شده‌اند که شامل موارد ذیل است:

- استراتژی دفاعی در اندیشه حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، موسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، سال انجام تحقیق ۱۳۸۶ و سوال تحقیق به این صورت است که: قواعد و مفاهیم دینی-سیاسی بنیادین، نفی سبیل کافران بر مسلمین، و وجوب حفظ هویت و تمامیت دارالاسلام، چه جایگاهی در نظریات راهبری دفاعی حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) دارند؟ و نتیجه حاصله این است که حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) اعتقاد به حکومت جهانی اسلامی و مستضعفین دارد، حکومتی که اسلام عامل وحدت بخش آن است و اعتقاد دارند که توسعه نیافتگی، عقب‌ماندگی، فقدان وحدت، عدالت، آزادی و رفاه همگی با دفاع رابطه مستقیم دارند. بنابراین حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) اسلام را در راس امور قرار داده و آن را از زیر بنای حوزه‌های دیگر معرفت‌شناسی قرار می‌دهد دفاع نیز شامل این حوزه می‌گردد. دفاع در درجه اول شامل دفاع از اسلام و حوزه‌هایی می‌گردد که فقه اسلامی به آن اشاره رفته است.

- دستیابی و تدوین الگوی راهبردی تحکیم و توسعه اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران، محققین: دانشجویان دوره هفتم امنیت ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی در سال ۱۳۸۹ انجام شده و سوال تحقیق به این شرح است که: رای تحکیم و توسعه اقتدار ملی در جمهوری اسلامی ایران از چه الگوی

راهبردی می توان استفاده نمود؟ مولفه های موثر در تحکیم و توسعه اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران کدام است؟

کدام یک از مولفه ها و شاخص های آن در تحکیم توسعه اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران موثرتر است؟ ابعاد مادی یا معنوی در تحکیم و توسعه اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران موثرتر است؟ در این پژوهش تلاش شده است به منظور ارائه الگوی راهبردی تحکیم و توسعه اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران، ضمن شناخت ویژگی های سه گانه مذکور، سطوح خارجی و داخلی و نیز ابعاد گوناگون اقتدار ملی با بهره گیری از روش های علمی و در چارچوب مؤلفه های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی، دفاعی - امنیتی و علمی و فناوری مورد مطالعه قرار گیرد تا نسبت و سهم هریک بر سطوح، ابعاد و ویژگی های اقتدار ملی به دست آید.

مفهوم شناسی

ژئوپلیتیک: «ژئوپلیتیک عبارتست از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش های ناشی از ترکیب آن ها با یکدیگر» (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۷)

عوامل ژئوپلیتیک: در کنش میان جغرافیا، سیاست و قدرت، هر عامل جغرافیایی (طبیعی، سیاسی و انسانی). که در تعامل با قدرت، نقش آفرینی نماید، عامل ژئوپلیتیک می باشد (نوروزانی، ۱۳۹۳: ۲۲).

منطقه جنوب غرب آسیا: جنوب غرب آسیا بیش از آن که یک مفهوم و اصطلاح جغرافیایی باشد، مفهومی ژئوپلیتیک است و از این رو در مورد حدود و ثغور آن تعاریف و دیدگاه های گوناگونی وجود دارد. عمدتاً جنوب غرب آسیا به منطقه ای اطلاق می شود که در برگرنده سرزمین های میان دریای مدیترانه و خلیج فارس است. در بسیاری از تعاریف جنوب غرب آسیا، آن را ناحیه ای در جنوب غربی آسیا و در برگرنده کشورهای بین ایران و مصر معرفی می کنند به طور کلی کشورهای این منطقه شامل اردن، امارات متحده عربی، ایران، بحرین، ترکیه، سوریه، عراق، عربستان سعودی، عمان، قطر، کویت، لبنان، مصر، یمن، فلسطین است. کشورهای غربی این منطقه شامل الجزایر، تونس، لیبی و مراکش نیز به دلیل وابستگی شدید تاریخی و فرهنگی بخشی از جنوب غرب آسیا شمرده می شوند (فرازمند، ۱۳۸۸: ۷۸).

سند چشم انداز: عبارت از ارائه گزاره هایی خردمندانه در باره آینده و تفسیر گزاره ها به گونه ای که به عمل آگاهانه و به فرآیندهای یادگیری جمعی و نحوه پاسخ گویی به چالش آینده جهت دهد. (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۱۸۳).

محیط شناسی تحقیق

۱- جمهوری اسلامی ایران

وسعت و شکل سرزمین: کشور ایران در نیمکره شمالی، نیمکره شرقی در جنوب غرب قاره آسیا (جنوب غرب آسیا) قرار گرفته است. نصف النهار در ۴۴۵ شرقی از غربی ترین نقطه ایران (حدود ۵۰ کیلومتری غرب ماکو) و نصف النهار ۶۳۱۸ شرقی، از شرقی ترین نقطه ایران (حدود ۱۵۰ کیلومتری جنوب شرقی سراوان) عبور می کند.

هم‌چنین مدار ۲۵۳ شمالی از جنوبی‌ترین نقطه ایران (حدود ۸۵ کیلومتری جنوب شرقی چابهار) و مدار ۳۹۴۷ شمالی از شمالی‌ترین نقطه ایران (حدود ۸۰ کیلومتری شمال ماکو) می‌گذرد. (بختیار، ۱۳۸۵: ۱۸). مساحت کشور ایران ۱/۶۴۸/۱۹۵ کیلومتر مربع می‌باشد که از نظر وسعت هجدهمین کشور جهان بوده و حدود یک بیست و هفتم قاره آسیا و یک نودم وسعت خشکی‌های جهان را شامل می‌شود. کشور ایران دارای شکلی شبیه به متوازی‌الاضلاع ناموزون است و طول یک قطر آن، از آارات در شمال غربی کشور به خلیج گواتر در جنوب شرقی به وسعت ۲۲۵۰ کیلومتر و طول قطر دیگر آن از خرمشهر در ساحل خلیج فارس به سرخس در شمال شرقی ۱۴۰۰ کیلومتر است. در نتیجه، دو استان آذربایجان در شمال غربی ایران و سیستان و بلوچستان در منتهی‌الیه جنوب شرقی کشور، نسبت به یکدیگر و هم‌چنین نسبت به تهران پایتخت کشور از سایر استان‌ها دورتر هستند. (همان: ۱۸).

دسترسی به آب‌های آزاد: دسترسی به آب‌های آزاد به واسطه سواحل طولانی یکی دیگر از ویژگی‌های جغرافیایی کشور ایران می‌باشد. ایران از قسمت شمال و جنوب به آب‌های آزاد دسترسی دارد. در جنوب ایران آب‌های خلیج فارس و دریای عمان به طول ۲۰۴۳ کیلومتر این امکان را فراهم آورده که بنادر اسکله‌های متعددی با کاربری‌های تجاری، نفتی، نظامی و صیادی در سواحل آن به وجود آید. تعداد این بنادر و اسکله‌ها در حال حاضر در خلیج فارس بیشتر از بنادر موجود در دریای عمان می‌باشد. ایران علاوه بر دسترسی به آب‌های آزاد از جنوب، از شمال نیز به دریاچه مازندران راه دارد که این دریاچه هم از طریق کانال ولگا- دن با آب‌های آزاد مرتبط است این راه آبی از نظر حمل و نقل دارای محدودیت‌های خاص خود و از نظر سیاسی در محدوده فدراسیون روسیه قرار دارد و عبور از آن مستلزم هماهنگی سیاسی و پرداخت عوارض عبوری است. (باقری، ۱۳۸۱: ۵۹) در رابطه با دسترسی ایران به آب‌های آزاد، موقعیت راهبردی تنگه هرمز و نیز جزایر سه‌گانه ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک مزیت خاصی را به ایران بخشیده است.

موقعیت ژئوپلیتیکی و راهبردی: به دلیل موقعیت ممتاز سرزمینی، پیشینه غنی تمدنی و فرهنگی، پیروی اکثریت قاطع مردم آن از مکتب پویای شیعه، داشتن ذخایر فراوان و پرحجم انواع سوخت فسیلی از جمله نفت و گاز و عوامل متعدد دیگر، دارای ظرفیت‌ها و موقعیت‌های متعدد ژئوپلیتیکی می‌باشد. بر اساس تعریف، ژئوپلیتیک یا سیاست جغرافیایی توجه خود را عمدتاً به آن دسته از عوامل جغرافیایی که در شکل‌گیری سیاست‌ها مؤثرند معطوف می‌دارد. بنابراین یک واقعیت جغرافیایی مانند ذخایر معدنی و یا یک گروه اقلیت قومی، زمانی که محرک یک تصمیم‌گیری ژئوپلیتیک در سطح بین‌المللی گردد، یک عامل ژئوپلیتیکی محسوب می‌شود. (تلخیص از مقاله دره میر حیدر، ۱۳۸۰: ۲۲-۲۰)

جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک شیعه: با وقوع انقلاب اسلامی ایران تشیع به قدرت رسید آن هم در کشور مهمی چون ایران که مرکز جهان تشیع است و سپس به تدریج تشیع نقش آفرینی بین‌المللی خودش را آغاز کرد. در این‌جا باید اشاره کنیم تا قدرت نباشد نقش آفرینی بین‌المللی رخ نخواهد داد.

وقتی ما می‌گوییم تشیع به عنوان یک مذهب دارد در صحنه بین‌المللی نقش آفرینی می‌کند، یعنی تا حد زیادی به قدرت دست یافته است. اگر پیوند میان قدرت و تشیع محقق شده پس تشیع ماهیت ژئوپلیتیکی پیدا کرده است. پس این‌که می‌گوییم ژئوپلیتیک شیعه، منظور ما این است که از یک مقطع زمانی خاص، تشیع از حالت یک مذهب صرف خارج شده و به یک پدیده دارای بار سیاسی تبدیل شده است و در یک کشور بزرگ و مهم و دارای قدرت منطقه‌ای به طور کامل و در صحنه بین‌المللی و جهانی خودش را نشان می‌دهد (محقق ساخته)

۲) ترکیه:

وسعت و شکل سرزمین: در غرب آسیا و جنوب شرق اروپا در نیمکره شمالی (۳۵ تا ۲۴ درجه عرض شمالی و ۲۶ تا ۴۵ درجه طول شرقی) با وسعتی معادل ۸۱۲۵۷۸ کیلومتر مربع (۲۳۷۲۰ کیلومتر مربع در قاره اروپا) از دوشبه جزیره آناتولی (۹۷ درصد خاک ترکیه و بخش آسیایی و بخش شرقی (۳ درصد خاک ترکیه و بخش اروپایی) تشکیل یافته است. ترکیه از سه طرف به دریا راه دارد و دو همسایه اروپایی و شش همسایه آسیایی دارد از شمال شرق ۶۱۰ کیلومتر مرز را با کشورهای مشترک المنافع و از شرق ۴۵۴ کیلومتر مرز با ایران از طرف جنوب با عراق و سوریه (۳۳۱ و ۸۷۷ کیلومتر) و از غرب با یونان بلغارستان (۲۱۲ و ۲۶۹ کیلومتر) مرز مشترک دارد. (فلاح‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۲)

دسترسی به آب‌های آزاد: دریا‌های سیاه (شمال ترکیه) مرمره و اژه (شمال غرب و غرب) مدیترانه (جنوب) و از طریق دو تنگه بسفر و داردانل به دریا‌های آزاد مرتبط می‌شوند و از لحاظ جغرافیایی موقعیت مناسب بحری به این کشور می‌دهند (همان: ۲۳)

موقعیت ژئوپلیتیکی و راهبردی: موقعیت خاص جغرافیایی ترکیه موجب شده است که این کشور از موقعیت استراتژیکی هم برخوردار باشد، این سرزمین همانند پلی دو منطقه مهم و استراتژیکی بالکان و جنوب غرب آسیا را به یکدیگر متصل می‌کند. وجود نفت در جنوب غرب آسیا به بحران‌های متعدد، در این منطقه موجب افزایش اهمیت ترکیه گشته، هم‌چنین نزدیکی این کشور به دریای سیاه، اژه، مدیترانه و وجود دو تنگه مهم بسفر و داردانل، باعث شده است کالاهای مصرفی اروپا از طریق ترکیه به جنوب غرب آسیا ارسال شود. (فلاح‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۶)

مشکلات ترکیه با کشورهای هم‌جوار و خارج از قلمرو ملی:

ترکیه از دیرباز با برخی همسایگان خود مرزهایی ناآرام داشته است. از آن جمله:

- دشمنی دیرینه با ارمنستان همسایه شرقی

- درباره عراق، تجاوز به خاک این کشور در بخش‌های شمالی و اجرای طرح‌های تحت پوشش ۱ (GAP) که از طریق آن ترکیه کنترل مصب‌های دجله و فرات و بهره‌برداری یک‌جانبه و پرکردن مخازن آب را انجام می‌دهد و انقطاع جریان آب این دو رودخانه همواره موجب نگرانی دو کشور سوریه و عراق است.

درباره ایران، جمعیت کردهای ترکیه و فعالیت‌های مرزی آن‌ها گاه مسائلی را به وجود آورده که بر روابط دو کشور تأثیر داشته است.

مشکلات ترکیه در خارج از قلمروی ملی به سه کشور یونان، مقدونیه و قبرس مرتبط است. ترکیه همواره با یونان بر سر حوزه دریای اژه، محدوده پرواز، حوزه فلات قاره و حقوق اقلیت ترک اختلاف دارد. (فلاح زاده، ۱۳۸۴: ۲۲).

۳) عربستان

وسعت و شکل سرزمین: کشور عربستان سعودی یکی از کشورهای قاره آسیا در منطقه راهبردی جنوب غرب آسیا با مساحت ۲۲۴۰۰۰۰ کیلومتر مربع، بزرگ‌ترین کشور شبه جزیره عربستان محسوب می‌گردد، زیرا حدود ۷۵ درصد آن را فرا گرفته است. (آئینه‌وند، ۱۳۸۵: ۲۹-۲۸)

شبه جزیره عربستان در انتها الیه جنوب‌غربی قاره کهن آسیا با حدود سه میلیون و دویست کیلومتر مربع مساحت بزرگ‌ترین شبه‌جزیره جهان در محل تلاقی سه قاره آسیا، آفریقا و اروپا قرار دارد. از طرف شرق به خلیج فارس و دریای عمان، از جنوب به اقیانوس هند و خلیج عدن، از غرب به دریای سرخ، و از شمال به دره فرات و سرزمین‌های سوریه و اردن منتهی می‌شود و تنها در حاشیه باریکی از سرزمین‌های اطراف آن در جنوب و نواحی کوهستانی اندکی باران می‌بارد به غیر از کوه‌های کم ارتفاع و پست که بخش محدوده از آن را می‌پوشانند بیشتر از بیابان‌ها و صحراها با ریگ‌های روان پوشیده شده است که به هنگام وزش باد سراسر فضا را ابری از گرد و غبار فرا می‌گیرد حرکت این ریگ‌ها پیوسته وضع ظاهری صحرا را تغییر می‌دهد (ثروتی، ۱۳۸۱: ۲۸).

به طور کلی آب و هوای جزیره العرب گرم و خشک است، و هیچ رود دائمی در سراسر آن یافت نمی‌شود.

دسترسی به آب‌های آزاد: عربستان سعودی از شمال به اردن و عراق و از جنوب به جمهوری یمن و عمان و از شرق به کویت، بحرین، قطر و امارات عربی متحده و خلیج فارس و از غرب به دریای سرخ محدود می‌شود و با همسایگان خود، ۴۵۳۲ کیلومتر مرز زمینی دارد. (آئینه‌وند، ۱۳۸۵: ۲۹-۲۸)

موقعیت ژئوپلیتیکی و راهبردی: هم‌جواری جزیره العرب با قاره‌های کهن و تمدن‌های بزرگی نظیر ایران و روم این پیامد را در برداشت که قبایل عرب هم‌جوار این کشورها و سایر سرزمین‌های همسایه در نتیجه ارتباط گوناگون اعراب با آن‌ها از جمله تجاری و یا استفاده دو امپراتوری ایران و روم از آن‌ها به‌عنوان سربازان مزدور نسبت به مسایل این سرزمین‌ها و نقاط قوت و ضعف آن‌ها شناخت و اطلاعات پیدا کنند. از این رو زمانی که دولت مدینه قدرت گرفت و قبایل عرب مجاور ایران و روم اسلام آوردند، به‌دلیل برخورداری از اطلاعات و شناختی که از سرزمین‌های مذکور داشتند توانستند به خوبی از آن در تصرف این سرزمین‌ها و کشورها و توسعه و گسترش اسلام بهره ببرند. (مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۶: ۱)

در حال حاضر عربستان سعودی به لحاظ موقعیت خاص خود همواره نقش خاص در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی داشته است. اهمیت پادشاهی سعودی تنها محدود به تأثیرگذاری در بازارهای انرژی جهان نیست و عربستان بنا به دلایل تاریخی، جغرافیایی و سوق الجیشی همواره نقشی تعیین کننده در روند تحولات منطقه جنوب غرب آسیا ایفا کرده است. طی دهه‌های اخیر، ریاض هیچگاه در سیاست خارجی خود تا این اندازه با متغیرهای منطقه‌ای جدید مواجه نشده بود. سیاست خارجی عربستان همواره فعال بوده است، اما شرایط کنونی منطقه، مقتضیات تازه‌ای را پیش روی پادشاهی حاکم در عربستان قرار داده است. (همان: ۱۱)

۴) رژیم اشغال‌گر قدس:

وسعت و شکل سرزمین: مساحت سرزمین فلسطین اشغالی تنها ۸۵۰۰ مایل مربع است مساحت اسرائیل، ۱۱ درصد مساحت سوریه و ۲ درصد مساحت مصر است. آنچه خطر ناشی از مساحت اندک را تشدید می‌کند، تمرکز جمعیت آن به‌ویژه یهودیان در امتداد دشت ساحلی از «عکا» تا «عسقلان» (از حضیره تا عذیره) است. این تمرکز جمعیت باعث می‌شود، اسرائیل بیش از هر کشوری دیگری آسیب پذیر و در معرض ضرر و زیان باشد، زیرا دشت ساحلی نه تنها بخش اعظم جمعیت را در خود جای داده، بلکه کلیه مراکز اقتصادی، فناوری علمی و آموزشی در این ناحیه واقع شده و روشن است که در چنین شرایطی، دفع حمله کار ساده ای نیست (افرایم؛ ۱۳۸۱: ۲۰). سرزمین فلسطین اشغالی یک نمونه از

کشوری است که رابطه جغرافیا و سیاست‌های امنیتی در آن کاملاً قابل درک است. این سرزمین آسیب‌پذیری‌های طبیعی دارد که همواره برای آن مشکل‌ساز بوده و تاکنون نیز تداوم یافته است. (کریمی، ۱۳۷۶: ۱۱)

قلمرو بین رود اردن و دریای مدیترانه همواره در طول تاریخ بسیار آسیب‌پذیر بوده است، زیرا محل آن در تقاطع راه‌های اصلی بین افریقا و آسیا آن را در یک هدف راهبردی برای کشورهای قدرتمند در شمال، شرق و جنوب غربی ساخته است. دست به دست شدن این سرزمین در طول دو بیست سال در هشت جنگ صلیبی، نمونه‌گویی از فقدان امکان دفاع مطمئن از آن برای هردولتی است (همان: ۱۲)

دسترسی به آب‌های آزاد: تلاش رژیم صهیونیستی برای خروج از تنگنای ژئوپلیتیکی عمق راهبردی باعث اتخاذ سیاست‌های نظامی تهاجمی و جنگ طلبانه شده؛ به‌طوری که کوشیده است از شمال، جنوب و شرق به گسترش سرزمین بپردازد هم‌چنین در سال‌های اخیر با خرید زیردریایی‌های کلاس دلفین که قابلیت حمل کلاهک‌های هسته‌ای را دارند، ضمن دستیابی به قابلیت ضربه هسته ژرفای راهبردی خود را در سمت غرب و در دریا فزونی بخشیده است. علاوه بر این، رژیم صهیونیستی در پنجاه ساله گذشته، دو بار تلاش کرد (سال‌های ۱۹۵۶ و ۱۹۶۷-۷۶) خود را به کانال سوئز برساند (Handel2015:53).

بنابراین، فشارهای مرزی وارد شده بر رژیم صهیونیستی و فقدان ژرفای راهبردی موجب شده تا سرزمین به‌عنوان عنصری کاهنده و منفی در سیاست‌های امنیتی به‌ویژه دکترین نظامی عمل کند؛ در حالی که در مقابل، کشورهای مسلمان ژرفای کاملاً غنی در عرصه جغرافیایی و راهبردی دارند و همین موضوع به‌طور مستقیم در استراتژی نظامی رژیم صهیونیستی این اصل را جا انداخته که پیروزی نهایی امکان‌پذیر نیست. اما شرایط برای دشمنان رژیم صهیونیستی کاملاً برعکس است، زیرا می‌توانند امیدوار باشند که سرانجام چنان ضربه‌ای به تل آویو بزنند که آن را از بین ببرند. در سال‌های آغازین شکل‌گیری اسرائیل، به نظر می‌رسد که دفاع حاشیه‌ای متکی بر نیروی شبه نظامی و پایگاه‌های تقویت شده مرزی می‌تواند در صورت حمله غافلگیرکننده دشمن آن را متوقف و زمان لازم را برای بسیج نیروها در داخل فراهم کند (Handel2015:53)

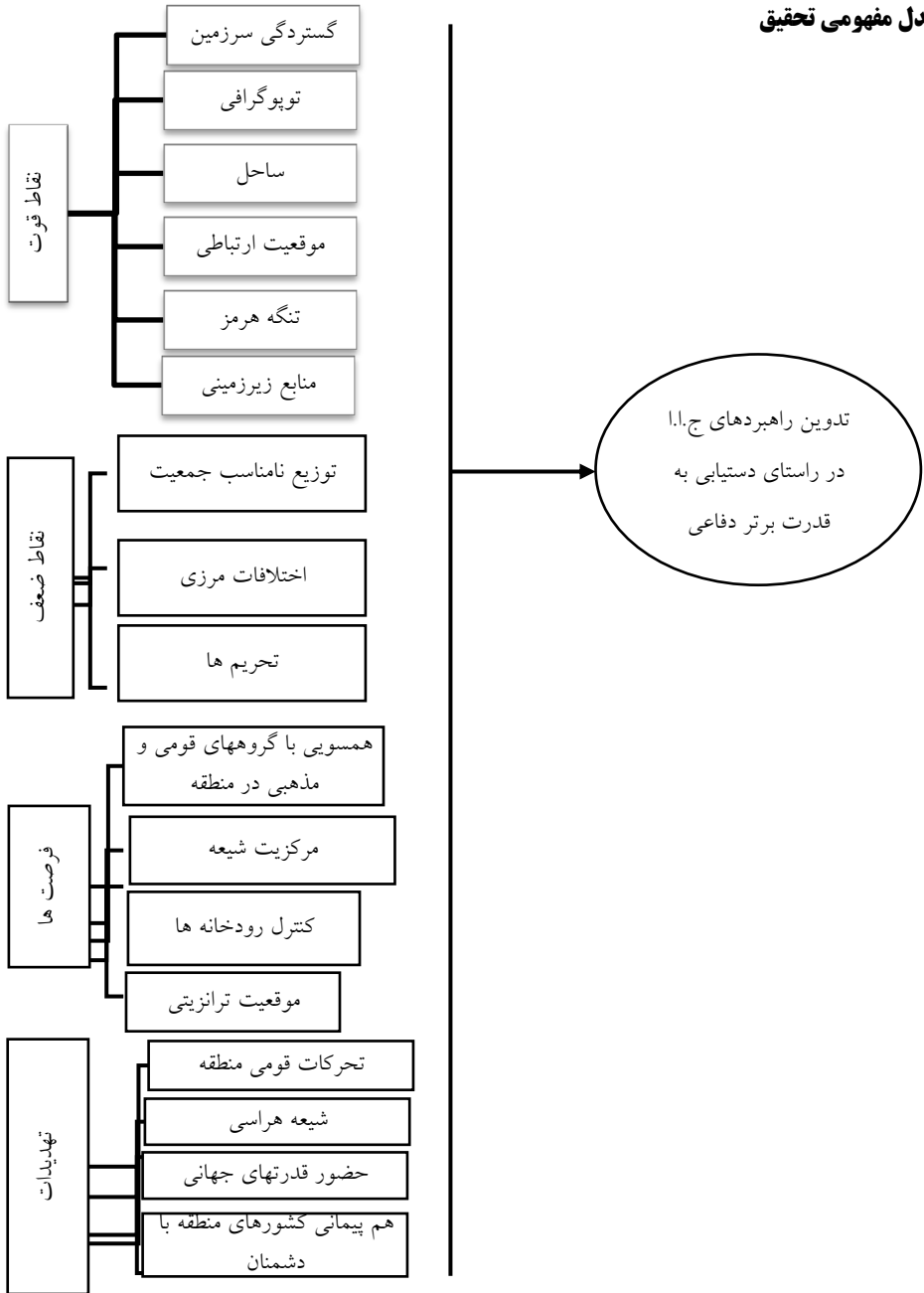
موقعیت ژئوپلیتیکی و راهبردی: نبود عمق راهبردی منجر به ظهور مفاهیمی چون «از دست ندادن حتی یک اینچ از سرزمین» و تأکید بر «اطلاعات به‌عنوان خط نخست پدافند» شده است. در واقع، رژیم صهیونیستی تنها کشور جهان است که جایگاه شاخه اطلاعات آن‌هم طراز نیروی هوایی، زمینی و دریایی است. آن‌ها هم‌چنین یک حوزه نفوذ راهبردی خارج از مرزهای خود ایجاد کرده‌اند. مثلاً رودخانه لیتانی در داخل لبنان به عنوان یک زنگ خطر -خط قرمز- قلمداد می‌شود که عبور هرگونه نیروی نظامی

عمده از آن، واکنش رژیم صهیونیستی را در پی خواهد داشت. تهدیدات جدی مشابه عبارت‌اند از: هرگونه حرکت نیروهای عراقی به اردن و حرکت سربازان مصری به سوی کانال سوئز (Ibid:541) برای غلبه بربخشی از مشکلات ناشی از این وضعیت، رژیم اشغالگر قدس به گسترش خطوط ارتباطی داخلی پرداخته تا حرکت سریع از یک جبهه به جبهه‌ای دیگر را ممکن سازد. هم‌چنین یک سیستم هشدار اولیه آمریکایی را نزدیک صحرای سینا نصب کرده و به پیشرفت‌هایی در زمینه سیستم‌های هشداردهنده و استفاده از ماهواره‌های جاسوسی دست یافته است. در واقع، اسرائیل می‌خواهد آنچه را به لحاظ سرزمین وجود ندارد، به کمک تکنولوژی‌های جدید ارتباطاتی و اطلاعاتی جبران کند. بنابراین مرزهای مشخص شده در قراردادهای آتش‌بس و متارکه جنگ ۱۹۴۹، با در نظر گرفتن دریاچه‌ها و آب‌های داخلی، مساحت فلسطین اشغالی معادل ۲۰۷۰۰ کیلومتر مربع است. در سال ۱۹۶۷، رژیم صهیونیستی بیت المقدس شرقی (به مساحت ۷۰ کیلومتر مربع) و در سال‌های ۱۹۸۱ بلندی‌های جولان سوریه (به مساحت ۱۱۷۶ کیلومتر مربع) را به تصرف خود در آورد. هم‌چنین در پی جنگ ۱۹۶۷ با اعراب، کرانه باختری (به مساحت ۵۸۷۹ کیلومتر مربع) که پیش از آن در قلمرو حاکمیت اردن بود و نوار غزه (به مساحت ۳۸۷ کیلومتر مربع) را که در گذشته از سوی مصر اداره می‌شد، تحت اشغال نظامی درآورده است. با وجود آن‌که تل‌آویو حدود ۷۵۰۸ کیلومتر مربع دیگر را علاوه بر قراردادهای متارکه جنگ در سال ۱۹۴۹ اشغال کرده است، یک هواپیمای جنگنده می‌تواند ظرف ۴ دقیقه با سرعت زیر صوت بر فراپهنای آن پرواز کند، زیرا از رودخانه اردن تا دریای مدیترانه تنها ۴۰ مایل دریایی فاصله است. کل مرزهای زمینی اسرائیل حدود ۱۰۰۶ کیلومتر و مرزهای ساحلی آن ۲۷۳ کیلومتر است. مرز مشترک اسرائیل با سوریه ۷۶ کیلومتر، با کرانه باختری ۳۰۷ کیلومتر، با اردن ۲۳۸ کیلومتر، با لبنان ۷۹ کیلومتر، با مصر ۲۵۵ کیلومتر و با نوار غزه ۵۱ کیلومتر است (لطیفیان، ۱۳۷۸: ۳۸).

جدول ۱: مقایسه مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی کشورها با هم منبع (زرقاتی، ۱۳۸۸: ۹۷)

موقعیت ژئوپلیتیکی	عمق استراتژیک	دسترسی به آب‌های آزاد	شکل سرزمین	وسعت	مولفه‌ها کشورها
قوی	قوی	قوی	متوسط	قوی	ایران
نسبتاً قوی	متوسط	قوی	قوی	نسبتاً قوی	ترکیه
(نسبتاً قوی)	قوی	قوی	متوسط	قوی	عربستان
متوسط	ضعیف	ضعیف	ضعیف	ضعیف	رژیم صهیونیستی

مدل مفهومی تحقیق

روش شناسی

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کمی و روش انجام آن پیمایش است. ابتدا با مطالعات کتابخانه‌ای و اکتشافی به مطالعه تئوری‌ها و اسناد بالادستی، محیط شناسی، بررسی تطبیقی و... پرداخته شده تا نهایتاً مفاهیم لازم استخراج و تعریف شود. سپس بر اساس مبانی نظری و تعریف عملیاتی متغیرها، پرسش‌نامه تهیه و داده‌های تجربی لازم گردآوری شده است. پرسش‌نامه شامل تعدادی سؤال اصلی و تعدادی سؤال زمینه‌ای است که همراه با مصاحبه به اجرا درآمده. اعتبار آن به شیوه اعتبار صوری تأیید و روایی نیز با طبق ضریب الفای کرونباخ (بالتر از ۰/۶) تأیید گردید. و در سطح قابل قبول ارزیابی می‌گردد. جمعیت آماری پژوهش شامل خبرگان، محققان و کارشناسان استراتژیست دفاعی مجرب نظامی و حکومتی است. جامعه نمونه آماری همان جامعه آماری است و اعضای جامعه به روش تمام شمار مورد مراجعه قرار می‌گیرند که این تعداد ۴۵ است.

برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های توصیفی آماری، به کمک نرم افزار SPACE استفاده شده است.

جدول ۲: حجم و مشخصات جامعه آماری

حجم نمونه	گروه‌های پاسخگو
۱۱	مدیران سیاسی متخصص در روابط بین‌الملل
۱۲	خبرگان متخصص در ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی
۱۲	خبرگان متخصص طرح‌ریزی راهبردی
۱۰	متخصصان نظامی
۴۵	جمع کل

تعاریف عملیاتی متغیرها

قدرت برتر دفاعی منطقه: قدرت برتر دفاعی منطقه در واقع همان صفت برتر «قدرت دفاعی منطقه» است. بنابراین؛ قدرت برتر دفاعی منطقه را می‌توان چنین تعریف کرد: توان بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود قدرت منطقه‌ای نظیر: ژئوپلیتیک، قدرت مرجع بودن یا همان قاعده‌سازی و ساختارسازی، ایجاد ارتباطات متقابل و انتخاب شیوه‌های مناسب منابع قدرت (سخت، نرم، هوشمند) با به کارگیری منابع مادی و معنوی قدرت دفاعی ارتقاء شاخص‌ها و ظرفیت مولفه‌های سیاسی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، نظامی، علمی و فن‌آوری، زیستی و ژئوپلیتیکی آن و ایجاد امنیت داخلی در مقایسه با ۲۳ کشور موجود در منطقه آسیای غربی. بنابراین اگر جمهوری اسلامی ایران بخواهد به قدرت برتر دفاعی منطقه تبدیل شود، لازم است که رتبه اول را در مجموع مولفه‌های مذکور بدست آورد تا ضمن

تأثیرگذاری و گسترش نفوذش بر محیط منطقه‌ای و بین‌المللی، رفتار بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را در جهت تحقق منافع ملی خودکنترل نماید. (محقق ساخته) در این تحقیق ۴ کشور تأثیرگذار منطقه، جمهوری اسلامی ایران، عربستان، ترکیه و رژیم اشغال‌گر قدس مورد بررسی قرار گرفته است.

سند چشم‌انداز: یک فضای آرمانی را ترسیم می‌کند که در واقع یک برش زمانی از قانون اساسی است. یعنی می‌توان گفت چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران یک فضای آرمانی است که نظام «می‌تواند» و «باید» در چهارچوب زمانی ۲۰ سال محقق سازد (محقق ساخته)

تدوین راهبرد دفاعی: فرایند طراحی بلندمدت توزیع و به‌کارگیری منابع، مقدرات و ابزارهای ملی (قدرت ملی). برای تأمین اهداف دفاعی (افشردی، ۱۳۹۳)

نظریه‌های مرتبط تحقیق

عوامل ژئوپلیتیکی موثر در طراحی راهبردهای دفاعی: مولفه‌های قدرت ملی یک کشور، عوامل ژئوپلیتیک هستند و طراحی راهبرد دفاعی مطلوب برای آن کشور، بدون توجه به آن عوامل ژئوپلیتیک، امکان‌پذیر نخواهد بود. چنان‌که محمدرضا حافظ‌نیا در تعریف راهبرد ژئوپلیتیکی^۱ می‌گوید، «راهبرد ژئوپلیتیکی عبارت است از راهبرد و خط‌مشی متخذه از سوی یک دولت یا سازمان و ائتلاف بین‌المللی بر علیه رقبای خود برای رسیدن به اهداف و منافع ملی با استفاده از عوامل جغرافیایی نظیر راهبرد محصورسازی شوروی^۲ (سابق) توسط آمریکا در دوره جنگ سرد که بر پایه مجموعه‌ای از کدهای ژئوپلیتیکی اتخاذ شد.» (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵، ۱۲۲)

نقش چشم‌انداز در تحقق قدرت برتر دفاعی منطقه: چشم‌انداز بر اساس تصویری که از آینده دارد، طبعاً هر ساختاری را نیز به سوی آینده سوق می‌دهد، و به منظور دستیابی به ارزش‌های متعالی؛ دلایل موجه و پیش‌برنده دارد. امروزه نقش تدوین چشم‌انداز در تحقق اهداف بلند مدت، آمال و آرزوها از جمله اهداف دفاعی برای جوامع پیش‌رو بارز و مسلم است. لذا بسیاری از رهبران دریافته‌اند که فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی، بهبود قابلیت‌ها و سرعت و کیفیت رسیدن به اهداف، هیچ راهی جز تهیه چشم‌انداز ندارد. (لوپس، ۱۳۸۶: ۱۹) بنابراین تحقق قدرت برتر دفاعی منطقه، تنها با حرکت در مسیر تعیین شده توسط سند چشم‌انداز ملی میسر است.

ویژگی‌های راهبرد دفاعی ج.ا.ایران در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴: براساس سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی، جمهوری اسلامی ایران کشوری است، امن، مستقل و مقتدر با سامانه دفاعی مبتنی بر بازدارندگی که جهت تحقق

^۱ - Geopolitical Strategy.

^۲ - Containment.

این مهم در مرحله اول نیازمند درک روشن و همه‌گیر در ابعاد گوناگون این تصویر آرمانی و یک رویکرد کل‌نگرانه به قدرت ملی و بالتبع قدرت دفاعی است. تبدیل شدن به قدرت برتر منطقه در تعامل مثبت و سازنده با نظام جهانی، مستلزم شکل‌گیری ثبات امنیتی و برتری دفاعی کشور در منطقه جنوب غرب آسیا است. و در بخش دفاعی سند چشم‌انداز با سه محور حیاتی و زنجیر وار منابع راهبردی دفاعی، توانایی تبدیل منابع، شایستگی‌های رزمی و نظامی مواجه هستیم (میرزا امینی، ۱۳۸۷: ۲۱۶).

عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر در طراحی راهبردهای دفاعی: برخی از عوامل ژئوپلیتیکی که صرف نظر از جغرافیایی خاص، بین همه مناطق جغرافیایی مشترک است و بیشتر جنبه کلی دارند و در منابع و آثار دانشمندان علم ژئوپلیتیک به آنها اشاره شده است

دکتر افشردی عوامل مؤثر در ژئوپلیتیک اثرگذار بر راهبرد دفاعی را به عوامل شش‌گانه زیر تقسیم نموده است:

۱- عوامل طبیعی (فیزیکی).

۲- عوامل انسانی

۳- عوامل اقتصادی

۴- عوامل سیاسی و اجتماعی داخلی،

۵- عوامل سیاسی بین‌المللی:

۶- عوامل نظامی (افشردی، ۱۳۸۶: ۷)

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق:

با توجه به تجزیه و تحلیل آماری فراوانی داده‌های عوامل داخلی، که از پرسش‌نامه‌های جمع‌آوری شده از جامعه خبره به‌دست آمده، وزن وضع موجود هر یک از سؤالات در بعد ژئوپلیتیک محاسبه گردید.

لازم به ذکر است که وزن وضع موجود هر عامل را با امتیازی بین ۱ تا ۵ مشخص می‌کنیم. برای وزن‌دهی به عوامل براساس میزان تأثیر و اهمیتی که در تدوین راهبرد دارند، ابتدا نمره‌ای تحت عنوان وزن عامل (درجه اهمیت) داده می‌شود، بدین منظور از عدد ۱ برای عواملی که کم‌ترین اهمیت و از عدد ۵ برای عواملی که بیشترین تأثیر را در تدوین راهبرد دارند براساس نظر خبرگان متخصص و ذی‌نفعان سازمان استفاده می‌کنیم. پس از جمع‌آوری داده‌ها، میانگین ارزش اختصاص یافته به هر عامل را که از جامعه خبره و متخصص به‌دست آمده است محاسبه کرده و سپس بردار حاصل را نرمالیزه می‌کنیم تا وزن‌های بین صفر تا یک برای هر عامل به‌دست آمده و مجموع اوزان نیز یک شود. بر این اساس برای این‌که بتوانیم به ماتریس ارزیابی عوامل داخلی دست‌یابیم در ابتداء عوامل داخلی را که بیشتر به قضاوت‌های شهودی و نقطه نظرات جامعه‌ی خبره و ذی‌نفعان تکیه دارد، تعیین کنیم، پس از جمع‌آوری

اطلاعات مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف عوامل داخلی که نقش مؤثر و عمده‌ای در حوزه بعد مورد نظر ایفا می‌نمایند را بر اساس نظرات جامعه خبره صورت گرفته شناسایی و مشخص می‌کنیم.

جدول ۳: امتیازهای وضع موجود بعد ژئوپلیتیک

میانگین	امتیاز در وضع موجود					شاخص‌ها	وضعیت	مؤلفه‌ها
	۵	۴	۳	۲	۱			
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم			
۴/۲	۵	۳	۱	۱	۰	نقش گستردگی سرزمینی و عمق راهبردی کشور در دفاع	قوت	بعد ژئوپلیتیک
۴/۳	۴	۵	۱	۰	۰	برخورداری از توپوگرافی و موانع طبیعی متنوع و مناسب و نقش آن در دفاع		
۴/۵	۶	۳	۱	۰	۰	ساحل وسیع دریایی و دسترسی به آب‌های آزاد		
۴/۴	۷	۱	۱	۱	۰	موقعیت ارتباطی ج.ا.ا و نقش ارتباط در دفاع مقدس		
۴/۴	۶	۲	۲	۰	۰	تسلط بر تنگه هرمز به عنوان مهم‌ترین آبراه انتقال انرژی و نقش آن در کنترل انرژی جهان و تحرکات نظامی		
۳/۴	۵	۳	۲	۰	۰	برخورداری از منابع غنی زیر زمینی به عنوان عامل نقش آفرین در بودجه‌های نظامی		
۲/۴	۰	۱	۲	۵	۴	عدم توجه کافی به حفظ و نگهداری جنگل‌ها، تالاب‌ها و دریاچه‌ها به لحاظ نقش آن‌ها در دفاع و تهدیدات طبیعی مانند سیل	ضعف	
۱/۷	۰	۰	۲	۳	۵	تراکم و پراکندگی نامناسب جمعیت به عنوان مهم‌ترین رکن دفاع کشور		
۱/۲	۰	۲	۱	۳	۴	اختلافات مرزی با برخی همسایگان		
۳/۲	۱	۳	۴	۱	۱	آلودگی هوای کلان شهرها و تأثیر آن در گسترش بیماری		
۱/۹	۰	۱	۰	۶	۳	نقش منفی تحریم‌ها در صنعت دفاعی کشور		
۴/۲	۵	۳	۱	۱	۰	گروه‌های دینی، قومی، و زبانی هم‌سو با ج.ا.ا در کشور های		

منطقه							
۴/۵	۶	۳	۱	۰	۰		
۴/۴	۶	۲	۲	۰	۰	کنترل آب رودخانه‌هایی که برون‌ریز هستند و استفاده از آن به عنوان ابزار دفاعی	
۴/۲	۴	۴	۲	۰	۰	شکل‌گیری محور مقاومت با نقش مقابله با دشمنان در خارج از مرزها و...	
۴/۰	۳	۵	۱	۱	۰	موقعیت محوری کشور در پیوند ترانزیت شرق - غرب و شمال - جنوب (با لحاظ حساسیت دفاعی این منطقه)	
۱/۲	۰	۱	۳	۲	۴	تحركات قومی و مذهبی در منطقه و عواقب منفی برای امنیت ملی ج.ا.ا	
۲/۰	۰	۰	۳	۴	۳	حملات سازماندهی شده نرم و سخت علیه شیعیان (شیعه هراسی) به عنوان دنباله جغرافیایی خارج از مرزهای متمرکز و نیمه متمرکز ج.ا.ا	
۲/۰	۰	۱	۲	۳	۴	حضور و نفوذ بازیگران قدرت های جهانی در منطقه و عواقب منفی برای امنیت ملی ج.ا.ا	
۲/۲	۰	۱	۳	۳	۳	پیمان‌های دفاعی کشورهای منطقه با دشمنان ج.ا.ا	

جدول ۴: جدول محاسبه وزن‌ها (درجه اهمیت) و امتیاز موزون نقاط قوت و ضعف عوامل داخلی

رتبه	وضعیت	نقاط قوت و ضعف	امتیاز وضع موجود	وزن (درجه اهمیت)	امتیاز موزون
۱		نقش گستردگی سرزمینی و عمق راهبردی کشور در دفاع	۴/۲	۰/۰۹	۰/۳۷۸
۲		برخورداوری از توپوگرافی و موانع طبیعی متنوع و مناسب و نقش آن در دفاع	۴/۳	۰/۱۱	۰/۴۷۳
۳		ساحل وسیع دریایی و دسترسی به آب‌های آزاد	۴/۵	۰/۱۰	۰/۴۵
۴		موقعیت ارتباطی ج.ا.ا و نقش ارتباط در دفاع مقدس	۴/۴	۰/۰۸	۰/۳۵۲
۵		تسلط بر تنگه هرمز به عنوان مهم‌ترین آبراه انتقال انرژی و نقش آن در کنترل انرژی جهان و تحركات نظامی	۴/۴	۰/۱۲	۰/۵۲۸

۰/۳۴۴	۰/۰۸	۴/۳	برخورداری از منابع غنی زیر زمینی به عنوان عامل نقش آفرین در بودجه‌های نظامی		۶		
۲/۵۲۵			جمع امتیاز موزون قوت				
			تراکم و پراکندگی نامناسب جمعیت به عنوان مهمترین رکن دفاع کشور	ضعف	۱		
۰/۱۷	۰/۱۰	۱/۷					
۰/۲۳۱	۰/۱۱	۲/۱				اختلافات مرزی با برخی همسایگان	۲
۰/۲۲۸	۰/۱۲	۱/۹				نقش منفی تحریم‌ها در صنعت دفاعی کشور	۳
۰/۸۴۵			جمع امتیاز موزون ضعف				
۳/۳۷			جمع کل				

جدول ۵: جدول محاسبه وزن‌ها (درجه اهمیت) و امتیاز موزون نقاط فرصت و تهدید عوامل خارجی

رتبه	وضعیت	نقاط فرصت و تهدید	امتیاز وضع موجود	وزن (درجه اهمیت)	امتیاز موزون
۱	فرصت	گروه‌های دینی، قومی، و زبانی هم‌سو با ج.ا.ایران در کشورهای منطقه	۴/۲	۰/۱۱	۰/۴۶۲
۲		محسوب شدن ج.ا.ایران به عنوان ام‌القرای شیعه در جهان	۴/۵	۰/۰۸	۰/۳۶
۳		کنترل آب رودخانه‌هایی که برون‌ریز هستند و استفاده از آن به عنوان ابزار دفاعی	۴/۴	۰/۱۲	۰/۵۲۸
۴		شکل‌گیری محور مقاومت با نقش مقابله با دشمنان در خارج از مرزها و...	۴/۲	۰/۱۴	۰/۵۸۸
۵		موقعیت محوری کشور در پیوند ترانزیت شرق - غرب و شمال - جنوب (با لحاظ حساسیت دفاعی این منطقه)	۴/۰	۰/۱۳	۰/۵۲
جمع امتیاز موزون فرصت			۲/۴۵۸		
۱	تهدید	تحركات قومی و مذهبی در منطقه و عواقب منفی برای امنیت ملی ج.ا.ایران	۲/۱	۰/۱۱	۰/۲۳۱

۰/۱۸	۰/۰۹	۲/۰	حملات سازماندهی شده نرم و سخت علیه شیعیان (شیعه هراسی) به عنوان دنباله جغرافیایی خارج از مرزهای متمرکز و نیمه متمرکز ج.ا.ا.		۲
۰/۲۴	۰/۱۲	۲/۰	حضور و نفوذ بازیگران قدرت های جهانی در منطقه و عواقب منفی برای امنیت ملی ج.ا.ا.		۳
۰/۲۲	۰/۱۰	۲/۲	پیمان‌های دفاعی کشور های منطقه با دشمنان ج.ا.ا.		۴
۰/۸۷۱	جمع امتیاز موزون تهدید				
۳/۳۲۹	۱	جمع کل			

جدول ۸: ماتریس SWOT بهبود یافته

<p>WO</p> <p>استفاده از مزیت گروه‌های دینی، قومی، و زبانی هم‌سو با ج.ا.ا. در کشورهای منطقه در جهت حل اختلافات مرزی با برخی همسایگان.</p> <p>استفاده از نقش محوری کشور در پیوند ترانزیت شرق - غرب و شمال جنوب برای کاهش تحریم‌ها در صنعت دفاعی کشور.</p>	<p>SO</p> <p>استحکام بخشیدن به موقعیت محوری کشور در پیوند ترانزیت شرق - غرب و شمال - جنوب با توجه به ساحل وسیع دریایی و دسترسی به آب‌های آزاد و تسلط بر تنگه‌هرمز.</p> <p>استفاده از توپوگرافی و موانع طبیعی متنوع و مناسب در جهت کنترل آب رودخانه‌هایی که برون‌ریز هستند و تقویت نقش دفاعی کشور.</p>	اهداف کیفی
<p>WO</p> <p>استفاده از مزیت گروه‌های دینی، قومی، و زبانی هم‌سو با ج.ا.ا. در کشورهای منطقه در جهت حل اختلافات مرزی با برخی همسایگان و رفع چالش‌های پیمان‌های دفاعی کشورهای منطقه با دشمنان ج.ا.ا.</p>	<p>SO</p> <p>رفع اختلافات مرزی با برخی از همسایگان در جهت کاهش حضور و نفوذ بازیگران قدرت های جهانی در منطقه و جلوگیری از عقد پیمان‌های دفاعی کشور های منطقه با دشمنان ج.ا.ا. و استحکام بخشیدن به موقعیت محوری کشور</p>	<p>WT</p> <p>رفع اختلافات مرزی با برخی از همسایگان در جهت کاهش حضور و نفوذ بازیگران قدرت های جهانی در منطقه و جلوگیری از عقد پیمان‌های دفاعی کشور های منطقه با دشمنان ج.ا.ا.</p>

WO	SO	ST
<p>کمرنگ کردن اثر حضور و نفوذ بازیگران قدرت- های جهانی در منطقه و جلوگیری از عواقب منفی آن با اتکا بر موقعیت ارتباطی ج.ا.ا و نقش محوری کشور.</p>	<p>استحکام بخشیدن به موقعیت‌محوری با استفاده از موقعیت‌راهبردی تنگه هرمز و ساحل وسیع دریایی و دسترسی به آب‌های آزاد کشور و کم اثر کردن پیمان‌های دفاعی کشور های منطقه با دشمنان ج.ا.ا.</p>	<p>کمرنگ کردن اثر حضور و نفوذ بازیگران قدرت‌های جهانی در منطقه و و جلوگیری از عواقب منفی آن با اتکا بر موقعیت ارتباطی ج.ا.ا و تسلط بر تنگه هرمز استفاده از موقعیت راهبردی تنگه هرمز و ساحل وسیع دریایی دسترسی به آب‌های آزاد در جهت کم اثر کردن پیمان‌های دفاعی کشورهای منطقه با دشمنان ج.ا.ا.</p>

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

اکنون در پاسخ به سوال اصلی تحقیق که عبارت است از: «چه راهبردهایی در جهت دستیابی به قدرت برتر منطقه بر پایه موقعیت ژئوپلیتیک ج.ا.ا قابل تدوین است؟» راهبردهای زیر به دست آمده است:

ردیف	شرح راهبرد
۱	استفاده از مزیت گروه‌های دینی، قومی و زبانی هم‌سو با ج.ا.ا در کشورهای منطقه از طریق نهاد مرجعیت فراملی احزاب و گروه‌های ژئوپلیتیک دوست و اماکن زیارتی و مذهبی در جهت افزایش حوزه نفوذ ج.ا.ایران در این کشورها و مقابله با رقیبان ج.ا.ایران در خارج از مرزها.
۲	استحکام بخشیدن به موقعیت محوری کشور با رفع اختلافات مرزی با برخی از همسایگان در جهت کاهش حضور و نفوذ بازیگران قدرت‌های جهانی در منطقه و جلوگیری از عقد پیمان‌های دفاعی کشورهای منطقه با دشمنان ج.ا.ا.
۳	استفاده از موقعیت راهبردی تنگه هرمز ساحل وسیع دریایی و دسترسی به آب‌های آزاد در جهت استحکام بخشیدن به موقعیت دریایی ج.ا.ا و کنترل بر راه‌های ترانزیت انرژی.
۴	تاثیر گذاری بر همسایگان از طریق استفاده از موقعیت ممتاز ارتباطی ج.ا.ا ترانزیتی شرق-غرب و شمال-جنوب جهت نفوذ به کشورهای منطقه.
5	بازدارندگی با استفاده حداکثری از عمق راهبردی وسعت ج.ا.ا و عوارض جغرافیایی ممتاز به عنوان عامل مهم در دفاع موثر از کشور.

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که راهبرد یکم از مناسب‌ترین راهبردها به شمار می‌رود. لذا مناسب‌ترین راهبرد برای بُعد ژئوپلیتیکی قدرت برتر دفاعی « استفاده از مزیت گروه‌های دینی، قومی و زبانی هم‌سو با ج.ا.ا در کشورهای منطقه از طریق نهاد مرجعیت فراملی احزاب و گروه‌های ژئوپلیتیک دوست و اماکن زیارتی و مذهبی در جهت افزایش حوزه نفوذ ج.ا.ا.ایران در این کشورها و مقابله با رقیبان ج.ا.ا.ایران در خارج از مرزها» می‌باشد.

ب- پیشنهادها

- ۱) پیشنهاد می‌شود میزان تاثیر عوامل ژئوپلیتیکی هر کشور به صورت مستقل در تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ا.ایران بررسی شود.
- ۲) پیشنهاد می‌گردد برای شناخت عوامل آسیب‌زا و تهدیدزا تحقیقات تبیینی صورت گیرد
- ۳) پیشنهاد می‌گردد نهاد مرجعیت فراملی و زیارت از اماکن مذهبی شیعه تقویت و از طریق آن پیوند با گروه‌های شیعه منطقه افزایش یابد.
- ۴) پیشنهاد می‌گردد در سیاست خارجی کشور هر نوع تنش با همسایگان از جمله تنش‌های مرزی کاسته شود و تا حد امکان از تحریک کشورهای منطقه برای عقد پیمان نظامی با قدرت‌های جهانی جلوگیری شود.
- ۵) پیشنهاد می‌گردد با افزایش توان نیروی دریایی نیروهای مسلح کنترل بر آبراهه‌های منطقه از جمله تنگه هرمز افزایش یابد..
- ۶) پیشنهاد می‌گردد تقویت توان نظامی کشور در ابعاد تجهیزات، آموزش و... مبتنی بر وضعیت جغرافیایی کشور و استفاده از موقعیت توپوگرافیک ایران باشد.
- ۷) تحقیق مذکور به عنوان یک سند قابل اتکا در اختیار دست‌اندرکاران تدوین راهبرد و روابط بین‌الملل قرار گیرد.

فهرست منابع:

الف - منابع فارسی

- افشردی، محمدحسین، (۱۳۸۶) طرح‌ریزی راهبردی نظامی در صحنه جنگ و عملیات، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- آینه‌وند، صادق (۱۳۸۵) تاریخ شبه جزیره عربستان، معارف، قم
- بختیاری، محمد عزیز (۱۳۸۵)، شیعیان در افغانستان، قم، انتشارات شیعه‌شناسی
- ثروتی، محمدرضا، (۱۳۸۱)، جغرافیای طبیعی دریاها و سواحل، تهران: سمت.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵) اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد، انتشارات پاپلی
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۰)، مدیریت راهبردی، تهران، سمت
- زرقاتی، سیدهادی (۱۳۸۸)، مقایسه تطبیقی مولفه‌های قدرت جمهوری اسلامی ایران با کشورهای آسیای جنوب غربی (سند چشم‌انداز)
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۰) ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم. تهران سمت
- فرازمنند، محمد (۱۳۸۸)، ایران و مناسبات جدید قدرت در خاورمیانه، در ایران و اعراب، پژوهش ۲۱، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک
- فلاح‌زاده، محمدهادی، (۱۳۸۴) ترکیه، تهران، موسسه مطالعاتی ابرار،
- کرمی، جهانگیر (۱۳۷۶) استراتژی نظامی اسرائیل، فصلنامه سیاست دفاعی، شماره ۲
- لطیفیان، سعیده (۱۳۷۸) سیاست امنیت ملی اسرائیل «فصلنامه جنوب غرب آسیا؛ ش ۱۷
- لوئیس، سی‌پاتریک (۱۳۸۶) ایجاد چشم‌انداز مشترک، مترجمان: ابراهیم حسن بیگی و مسعود غنی‌زاده، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- میرحیدر، دره (۱۳۸۰) مبانی جغرافیایی ژئوپلیتیک چاپ هشتم. تهران: انتشارات سمت
- میرزا امینی، محمد رضا، (۱۳۸۷)، الگوی نوین ارزیابی قدرت دفاعی، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال ششم، شماره ۲۳
- نوروزانی، شهرام، (۱۳۹۳) نقش عوامل ژئوپلیتیکی افغانستان در تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران، دانشگاه عالی دفاع ملی

ب - منابع انگلیسی

- Efraim Inbar, Israels Strategic Environment , Strategic Review , Fall 1992

پ - سایت

- <https://en.wikipedia.org/wiki/Händel-Ges>

